

AEGKIRI

„KEELEUUENDUS”

ilmub Saaremaa Yhisgymnaasiumi Keelelise Ringi kulul
===== ja väljaandel. =====

Oma ainelise jõu esialgse nõrkuse tõttu saab ja julgeb Keeleline Ring sel poolaastal välja anda ainult 2 numbrit käesolevat aegkirja. Vähemalt niisama palju kavatsetakse välja anda teiselgi poolaastal. Kui uuel aegkirjal on minekut ja ta aeline kylg seeläbi paraneb, siis ilmub võimalus välja anda vahest 6 numbrit ja iga number suuremal kujul (16 lk. asemel 24 lk.). Seepärast võiakse esialgu kindel tellimine avada ainult kaheks esimeseks numbriks, millest teine m a i k u u s peab ilmu- ma. Tellimishinna võib saata rahas või postmarkides.

Toimetus loodab, et „Keeleuuendus“ leiab kyllaldast poolehoidu ja toetust, eriti noorsoo poolt, sest tal on Eestis tarviline ylesanne täita praegusel ajal ja ka lähemas tulevikus.

Lähemais numbreis kavatsetakse ka muude kirjutuste kõrval avaldada rida keelelisi arvustusi raamatute ja aegkirjade yle.

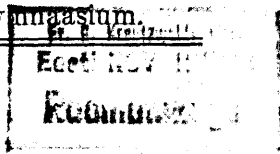
KEELEUENDUS

Aegkiri õigekeelsuse ja keeleuenduse edendamiseks.

Toimetaja Joh. Aavik.

Ilmub S. Y. G. Keelelise Ringi väljaandel

Toimetuse adress: Kuresaar, Yhisgy

Keelelised vastuoksused.

~~PE 10084~~

Oma õigekeelsuslikus ja keeleuenduslikus tegevuses olen sattund teravasse vastollu rahvaga, kelle liige olen.

Olen jõudnud kindlale otsuselle, et see või see vorm ei ole õige ega hää, vaid selle asemel tuleks tarvitada pigem midagi muud. Kuid oma imestuseks ja tusaks märkan, et kõik või väga paljud tarvitavad — kõnelevad ja kirjutavad — just seda minu poolt halvaks, veaks peetut. Ja mis siin veel kõige imelikum ja kogu nähtuselle annabki te veldra vastuoksuslikkuse, on see, et teises, teatavalt seisukohalt sarnases juhtumises oleme jälle vastupidi. Me teeme teineteise seisukohalt vastuoksa. Esineb ja kordub niisugune skeem kui järgmine: mina olen pitkema vormi poolt, nemad armastavat lyhemat; mina mõistan pitkema vormi veaks ja soovitan lyhemat, neil on just siis loomusunniline ja vastuseismata kalduvus pitkemaks. Või: mina tarvitan akusatiivi, nemad partitiivi; mina partitiivi, nemad akusatiivi.

Lasen allolevas järgneda tabeli niisuguseid vastuoksusi, mitte seks, et tahaksin seega oma arvamisele pöördä, sest nagu kogemus on õpetand, mõjuvad niisugused seletused vähe ega kõiguta kedagi ta juurdund harjumusis (olen ju neist kyllalt kirjutand, seletand, hoiatand, kuid ikka tehakse samu vigu kõiges rahun edasi), — vaid pigem massipsyhholoogia kujutamiseks ja yhe iseäralise, kurioosliku nähtuse konstaterimiseks ja jäädvustamiseks eesti keele ajaloos.

Vastupidised arvamised on antud paarikaupa, sest ainult vastupidisuse paar annab täielise ja huvitava keelelise vastuoksuse.

Sõnad „muud eestlased“ rubriigi päälkirjana muidugi ei tule nii mõista, nagu kõik eestlased päale nende ridade kirjutaja tarvitaksid rubriigis antud keelendeid (seda andku andeks eriti need vähesed äravalitused, kes käsitled keelendete suhtes ei kuulu „muude eestlaste“ hulka), vaid „muud“ on tarvitet enam stiililiseks võtteks, et tabelille anda paradoksaal-teravam väljendus. Igatahes ükski „muude eestlaste“ rubriiki paigutat keelend ei ole individuaalne viga, üksikuile omane nähtus, vaid selle taga on terve rühm, yhel suurem, teisel väiksem, tarvitajaid; mõnede hulk on järjest suurenemas, sest vead kui tõved hakavad kylge.

Joh. Aavik	Muud eestlased
I. Osades, lõhedesse, inimestesse (ehk: inimesi) inimestega	Osis, lõheisse (Päevaleht) inimesisse inimesiga
II. sygavais mõtteis edasilykatuiks	sygavates mõtetes edasilykatuteks
I. võimatu	võimata
II. lugemata korrad laulis vahetpidamata	lugematud korrad laulis vahetpidamatu
I. -ma: õnnetumad	—: õnnetud
II. —: kolmandal ainsal	-ma: kolmandamal ainsamal, ainumal
I. v: otstarve, otstarvete kaevand (II välde)	b: otstarb(e), otstarbete kaeband
II. b: otstarbed, otstarbeid tiib, tiibklaver, koib	v: otstarved, otstarveid tiiv, tiivklaver, koiv
I. a: vaadatakse	e: vaadetakse (Loorits)
II. e: kaevetakse (sõnast kaevama) kasvetakse, kirjutetakse	a: kaevatakse (maad) kasvatatakse, kirjutatakse
I. nõrk aste: osan(u)d mõõnan	tugev: oskand (Looming) mõõndan
II. tugev aste: tõmbab, sulgeda, sulges	nõrk: tõmmab (Wilde) suleda, sules (Päevaleht)

Joh. Aavik	Muud eestlased
I. -si: maisi, kuisi, puisi, luisi, jäisi, öisi, soisi (sõnust maine) puine, luine, jäine, õine, õigusi, kursusi	-seid: maiseid, kuiseid, puiseid, luiseid, jäiseid, õiseid, soiseid õiguseid, kursuseid
II. -seid: niisuguseid kohuseid	-si: niisugusi kohusi (väga paljud)
I. lühem: huve, tuve II. pikem: summasid	huvisid, tuvisid summe
I. u: tunduv puudus hõõgub II. a, i: kestab, kostab, vältab, säilib	a: tuntav puudus hõõgab u: kestab, kostub, vältub (eriti „Vaba maa“), säilib (Loorits)
I —: (tuli) juure, meele, II. d: pöörded, käänded kõnekaändude	d: (tuli) juurde, meelde —: pööred, käaned kõnekaändude
I. me ei ole II. meie elu	meie ei ole me elu
<i>me</i> (pro <i>meie</i>) genetiivi tähenduses lubatav ainult luuletuskeeles	
I. e: tähele panema määruse <i>järele</i> tegema mängitakse (olevik) II. —: pääsma, veerma pääsnud, veernud nad pääsid	—: tähel panema määruse <i>järel</i> tegema mängitaks (Jürgenstein Postimehes) e: pääsema, veerema pääsenud, veerenud nad pääsesid
I. rongkäik haridusministeerium II. põhjapanev mereäärne jumalasalgaja	rongikäik hariduseministeerium (Õigekirjutuse sõnaraamat ja selle järele käijad, sest see on ametlikult sunduslik) põhipanev, meriäärne (eriti „Vaba maa“) jumalasalgaja (Suits)

Joh. Aavik	Muud eestlased
I. — : teissugune vissisti	t: teistsugune vististi
II. t: pitk (soovitan uuendur- sena)	— : pikk
I. niisama suur	sama suur
II. samasugune	niisamasugune, seesama- sugune
I. s: see oli jaanuarikuus	l: see oli jaanuarikuul see oli videvikul
II. l: vastab kysimusele	s: vastab kysimusse (Tuglas)
I. akk.: peab uue sule võtma ta tegi rea ylesvõtteid	nom.: peab uus sulg võtma ta tegi rida ylesvõtteid
II. nom.: jätame see asi!	akk.: jätame selle asja!
I. nom.: need mehed vaja siia kutsuda sää! oli hulka inimesi	partit.: neid mehi vaja siia kutsuda sää! oli hulka inimesi
II. part.: katku ajal suri ini- mesi tuhandete kaupa	nom.: katku ajal surid ini- mesed tuhandete kaupa
I. akk.: selle lehe peab asu- tama	partit.: seda lehte peab asu- tama (Hindrey)
II. part.: endisi asumaid ei anta enam tagasi	akk.: endised asumaad ei anta enam tagasi (Postimees)
I. närv, tislér, uulits	erk, laudsepp, tänav
II. (konstateerima. prätendee- rima jne) nende asemelle hankida uued eestikõlalised sõnad	konstateerima, prätendee- rima, inspireerima, indig- natsioon, ekstaas, inten- siivne jne.
I. kahekordne täht: teater, anarhhia, tshehhid, bi- lanss	yhekordne täht: teater, anarhia, tshehid, bilans
II. yhekordne täht: renessanss ansambel, kollokvium	kahekordne täht: renes- saanss, ansaambel, kol- lookvium

Joh. Aavik	Muud eestlased
I. y: myriaad	i: mitiaad
II. i: stiihhiline	ü: stüühiline

Selle tabeli üksikud punktid nõuaksid küllalt seletusi, mõned õige pitki, kuid siin seda ei luba ruumi puudus. Ainult mõne kohta paar sõna.

Kõige silmatorkavamad ja ärritavamad on esimest kaks, i- ja d-mitmuse ning mata-matu-vastuoksus. Tõepoolest, kas võib olla pentsikumat vastuoksust kui tarvitada i-mitmust sääli, kus see kõlaliselt polegi nii hädatarviline (i mitmuse olles üksikvokaalne — näit. *osis* — ja d-mitmuse olles mahedama pehme d-ga (näit. *osades*), teiselt poolt aga niisuguste vähem tarviliste i-mitmuste kõrval vorpida karedaid kõva-t-lisi mitmuse (*sygavates mõttetes*), kus seda just tuleks mahendada kõlavate diftongiliste i-mitmustega (*sygavais mõtteis*)!

Ja kes tark mees seletab kord selle hinge-elulise mõistatuse eesti keele alal, miks samad isikud, kes niisuure innuga on omandand -mata asemel uuendusliku ja ebarahvakeelse -matu vormi, minnes ses koguni liiale, ometi nagu kiuste ei tarvita põlist ja ehtsat rahvakeelist vormi *võimatu*, vaid selle asemel ikka ja alati ja järjekindlasti ja otse väljakutsuvalt *võimata*, *võimata*, *võimata* ja ikka jälle *võimata* ja igavesti *võimata*! See *võimata* on hirmus!¹⁾

Ad 7. — Vorm *summe* oletab nominatiivi *summa*. genet. summi või summu. Kes aga tahavad nominatiivist *summa* moodustada mitm. partitiivi *summe*, tehku seda ka sõnust *herra, proua, preili, komma, sohva* jne. — *herre proue, preile, komme, sohve* jne., siis võtan selle vastuoksusparagrahvi tagasi.

Rõhutetagu, et klambreis järelolevad ajalehe või isiku nimed ei tähenda, et asjaomane keelend on omane ainult sellele, vaid et see ajaleht või isik seda nii-öelda esindab, seda oma autoriteedi ja prestiizhiga koguni toetab, soovi-

1) Kui keegi vahest tahab tähenduslikku vahet teha „võimatu“ ja omandussõnalise „võimata“ vahel, siis on see tarbetu peenutsemine: mõlemad on omandussõnad, vastates võõrkeelsele (saksa) unmöglich, (vene) невозможный, (prants.) impossible. Seepärast küllalt yhest „võimatu“. Vorm „võimata“ võib esineda ainult verbi tähenduses, vastates näit. saksa „ohne zu können“ — „ilma võimata“.

tab, propageerib; selle taga ongi järjest kasvav tarvitate hulk.

Täherdetagu lõpuks, et vastuoksuste loetlus pole siin antud tabeliga tyhjaks ammutet, vaid sellele võiks lisada veel terve rea muid. Joh. Aavik.

Prolatiiv.

Käändelised ja tagasõnalised väljendusviisid. -- Keele praktilist arengot juhib enamjaolt alati lyhiduse põhimõte, tung lõppe, häälikoid välja jätta, mis suurelt osalt tingit just hariliko kõnekeele ruttavast kiirtempost, osalt ka paljodel muil põhjusil. Kuid tõepoolest tagasõnalise väljendusviisi tarvitusele võtten käändelise asemel selle lähemal vaatlusel kuidagi ei saa konstateerida lyhenemisprotsessi keelen (mitte sõnon!). Sõna lyheneb kyll, lõppu kaotaden kunni palja tyveni, kuid seevasto tuleb juure tuua tagasõna, mis harilikolt on pitkem kui lõpp ja kuigi mitte pitkem, siis kahtlemata enam ruumi, aega ja energiat nõudev lauselisen konstruksioonin.

Ebateadlik ökonoomilisve tung on siin tugevasti pettund ja kaasuslik väljendusviis jääb ikkagi lyhemaks, ökonoomilisemaks igan juhtumin, kui tagasõnaline väljendusviis. Ja kui asuda yldse kokkuhoidlikkuse põhimõttele, vähema aja, ruumi ja energia nõudeile, mis juhib keele loomolikko arengot, siis tohiks kyll parandada sesse arengosse tekkind viga ja eelistada igat käändelist väljendusviisi, hyljaten seevasto igat tagasõnalist kui pitkemat, ebaökonoomilisemat ja seda mitte ainolt paigoti vaid systemaatlikolt ja järjekindlasti, kun pääsvad võistlema need kaks nähtust või äärmuslikomalt: igale poole tuua käändeline väljendusviis, kun see yldse mõeldav. Ei koosne ju keel sõnost vaid lauseist.

Päälegi on soome sugu keelile just karakteerselt omane käändeline väljendusviis vastokaaloks muile Euroopa keelile. Ei ole põhjust seda karakteerist omadust kaotada, kyll aga syvendada.

Atrofeerund käänete elostamine. — Vaatamata sellele, et praegogi Eestin pysib rohkearvoline käändestik, on säält aegade minnen mõnedki välja langend. Nende hääbund käänete liigitellu kuuluksid *inst-ruktiiv* (vaata Joh. Aavik „Elostet instruktiiv“), *latiiv* — mille riismeid veel leida on ainolt partiklein — ja *pro-*

latiiv — mis murdeti veel tarvitav adverbena, kuid haroldane, peago tundmato kirjakeelen. Need kolm loeteld käänet, mis leiduvad veel teat keele alalhoidlikon elemendin ja vaid rudimentaalseina on pysind, võisid kord olla yldtarvitetavad.

Kas ei pea nad seks jälle saama?

Ei arva olevat põhjust, selle kysimuselle jaatavat vastust keelda. Ei vähenda ju kultuur funktsioone, vaid vastopidi just suurendab neid.

Ja päälegi olgo lubat igasugune kunstlik looming käändein, olgo need yleshitet murrete, mineviko või kogoni fantaasia aineil¹⁾.

Kui on tunnustet teatav põhimõte, siis vajab ainolt minna proportsioonanalooogiliselle otsustamiselle, et jõuda jaatavalle seisukohale, niihästi vanade käänete elostamise, kui ka uute kunstliko loomise suhten.

Prolatiivid eesti ja sugukeelin. — Teatavasti oletatakse yhissoome keele yks vanemaid ja enam hävinend käändeid, nimelt prolatiiv, tähendav *mööda liikuvat* tegevust, *-itse* või *-itsen* lõpulisena, millest soome keelen on lõpu *k* ollus (või *n*) muutund nõrgaks laryngaalklusiilikis, kuna muin keelin see, yhen enam, teisen vähem, on oma kujo muutnud. Ka oletatakse mainit kääne monopoolseks ainsuselle, niivõrra kui yldse see õige kauge mineviko pärandus laseb enda kohta midagi kindlat öelda²⁾.

Eesti keelen esineb prolatiiv päämiselt *-tse* ja *-tsi* lõpulisena, väljaarvat mõnede sõnaliikide erandlikod juhtumused:

Käsitsi, jalutsi, kyysitsi, silmitsi, alatsi, ylets, tagatsi³⁾, esitsi, tagutsi, vesitsi, meritsi⁴⁾ — *käsitse, kyysitse, silmitse, alatse* — *maisi, puisi, jäisi* (kõik II väl'en) ja muid.

Wiedemann anden vormid *käsitsi, jalutsi*, toob ka paralleelvormid *käsiti, jaluti* oletaden neid instruktiveks või soome *-ttain* ja *ttaisin* vasteiks⁵⁾. Edasi konstateeritakse instruktivi tähendust prolatiivvormen *tulitsi, vesitsi, mesitsi⁶⁾*, kuna *alatsi, silmatse, tagatsi* evivat variandid *alasi, silmsi, tagasi*.

Soome kirjakeelen on igapäevased vormid *maitse'* (mööda maad), *meritsi'* (mööda merd), mis käivad eesti

1) Vaata Joh. Aavik „Keeleuenduse äärmised võimalused“ lk. 122.

2) Setälä „Yhteissuomalainen äännehistoria“ lk. 187. 3) Jõgever „Eesti keele häälikute ajalugu“ lk. 135. 4) Joh. Aavik „Uute sõnade sõnastik“ (lyhem väljaanne) lk. 16.

5) Wiedemann „Grammatik der ehstnischen Sprache“ lk. 288.

6) Sama r. lk. 292.

mais, *meritsi* otsekoheseimi vasteina, *ohitse'* (mööda), *keskitse'* (keskelt läbi), *paitsi'* (pääle millegi)¹⁾ *ylitse'* (yle, ylalt läbi) j. m. Ja nende rahvakeeliste analoogial on pärast uuemal ajal moodustet *rautateitse* (raudteega), *telefonitse* (telefoniteel) jne. Värskemaid moodustusi leidub ka ilokirjandusen, näit. Ahol, kel esineb sõna *niskoitse*, mis aratavasti on individuaalne moodustus²⁾.

Vaneman kirjakeelen kohatavat ka vorme nagu *läbitze*, *editze* j. m. Soome murdein aga evib mainit kääne teis-sugusedki kujod *sivutte'*, *ohitte'*, *paitti'*, kuns-ollus on t-ollu-sega juba ymber vahetund ja soome-savo murden juba lyhenend yhekordseks *venäte'*, *nukate'* vormeks. Ingeri murden aga kohatakse veel isegi k-lõpulis: *maitsek*, *meritsek*.

Muin idapoolsein Soome sugu keelin esinduvad prolatiivid peago samona ainolt *s* asemel *sh*³⁾ (vissisti osalt vene hääldamise mõjol). Karjalan *maitshi*, *toatshi*, *kyllitshi* ja muid. Aunusen *ylitshi*, *rannoitshi* ja muid⁴⁾.

Vepsan *päliitshi* (päältpoolt), *aluutshi* (altpoolt), *netiitshi* (nende kaudu), *kuiitshi* (kustkaudu), *taguutshi* (tagant mööda)⁵⁾ — võrreldago eelmainit vormi eesti *tagutsi'*ga, peago sama vorm, sama tähendus.

Need olid ainolt mõned faktilised märkused selle käände olemasolo kohta meil ja muin sõsar-keelin, kuid nyud tuleb tahentahtmatomalt pöördä prolatiivi praktilise ylesehitamise juure. — Nagu eenpool käsiteld, on eelistetav iga käändeline väljendusviis ja hyljat tagasõnaline. Samaõgused suhted viiksin ka proport-sioonanalooogilisel otsusel täiesti õigustetult prolatiivi ja tagasõna *mööda* vahele.

Kindel on: prolatiiv peab elostetama ja laendetama ja tigimatomalt sarnaseks yldistetuna, ylesehitetuna sankt-sioneeruma uuendet eesti keele (Sellisein kysimusin ei saa yldse enam arvestada Jõgeverliko kitsarinnalisvega!).

Teine kysimus ja iseendalt õige riskant kysimus on, kuidas seda teostada, millisel kujol? Sen suhten olgo siin ainolt fikseerit isiklikod arvamisid ja veendumused, mis loomolikolt veel ei või vääramatomad olla.

Nyyd vaadeldago läbi kõik deklinatsiooni liigid pro-

1) Kettunen „Soome keele õpiraamat“ ja Setälä „Suomen kieloppi“. 2) „... niemien nenitse ja saarien salmitse ja koskien niskoitse. . .“ (Juhani Aho, „Tyoen Meri“ lk. 59) — neemede ninadest mööda ja saarte väinadest läbi ja koskede kukalde yle.

3) Trykikojalisil põhjusil ei saa märgiga tähti tarvitada.

4) Setälä „Äännehistoria“ lk. 188. 5) Kettunen „Lõunavepsa häälik-ajalugu“.

latiivi moodustusvõimaluste suhten (liigid on siin arvat Joh. Aaviko liigitussüsteemi järele).

Esimese dekl. liigi (millesse kuuluvad yhesilbilised painumata ja pitka vokaaliga noomenid, nagu maa, puu, jää, ja võõrsõnad pitka vokaaliga, nagu idee, miljöö, ja lõppeks diftongiga oma ja võõrsõnad, nagu koi, tai — patarei, kantselei) prolatiivid iseendas on natuke erinevad muude deklinatsiooniliikide sõnade prolatiivvormest.

Saaremaa murdein on veel õige laialt tarvitusel keelendid *maisi, puisi, jäisi* (Lõunaeestin ‚merijätsi‘). Kõneldatakse *ta läks maisi Tallinna*, mitte kunagi *maad mööda*, millist väljendusviisi ehtsan rahvakeelen ei kuuldu, olgo siis vahest rahvakeele peenuse kaotand kylaharitlaste ja neist mõjotet isikote juuren. Kyll aga räägitakse *kolas ringi mööda Tallinnamaad*, millest lõpupoole prolatiivi syntaktilisin vahekorrin. Samoti ka *ta läks Sõrvest merijäisi Kuramaale* tähendusen merijääd mööda; vallatomast, elavatemperamentilisest lapsest öeldakse *ta ajavat puisi-maisi*, mis on piltlikoks yteluseks.

Nagu näha, evivad need vormid puhta prolatiivi tähenduse, ega ole kahtlust, et need on soome keele *puitse’, maitse’* otsekohesed vasted ja arenend igivanost vormest *puitse* (või *puuitsen*), *maitse* (või *maitsen*) mingil erilisel arengol.

Sama otsus käiks ka teiste esimese liigi sõnade kohta, vähemalt nende kohta, mis lõpevad pitka vokaaliga. Et neid vorme keelen yldse ei leidu, siis võib need nagu lihtsuse poolest väljasurnuiks oletada, silman pidaden, et kogo käsitledav kääne väljasurnud juba õige vanast ajast saati. Me peame otsuselle jõudma, millised oleksid ka muud esimese dekl. liigi prolatiivvormid, kui nad oleksid tõeliselt, nagu mõned, praegosse keele jõudnud. Sen suhten ei lase olevi näidete yksmeelne esitus olla mingit kahtlust. Nende ant sõnade prolatiivne kujo vaja yldistada ilma pitkema jututa kogo mainit liigi muisse sõnosse:

maisi (maad mööda), *puisi* (mööda puid), *jäisi* (mööda jäid) — *suisi, soisi, töisi* (sõnast ‚töö‘), *luisi, võisi, kuisi, õisi, teisi* (sõnast ‚tee‘), *keisi* (sõnast ‚kee‘), *häisi* (sõnast ‚hää‘; ‚te saite veel häisi teisi linna‘ s. o. mööda häid teid), *syisi* (sõnast ‚syy‘), *truisi* (sõnast ‚truu‘) ja muid.

Päälnäha synnitavad loeteld vormid oman kirjetet kujon homonyymid sõnade *õine, maine, puine* ja muude mitmuse partitiivega, kuid seda ainolt silmale, sest hääldamisen on kyllalt tunduv vältevahe. Mainit keelendid on teisevärtelised, kuna *õine, maine* mitm. partitiivid on

kolmandavärtelised. Ja kui edaspidi hõkatakse märkima transkriptsioonin kolmanda ja teisegi välte vahesid, nagu seda on katsond teha O. Loorits, siis kaob kahtlus silmalegi.

Kuidas on aga lugu esimese dekl. liigi diftongiliste sõnadega, on raskem otsustada. Praegone keel seks iga-tahen yhtki toetust ega eenkujo ei pako. Kyllalt täbar on otsustada siin eelmiste analoogial, sest esimese dekl. liigi diftongilised sõnad erinevad muutmisen õige suuresti ja vahel otse põhimõtteliselt sama liigi pitka vokaaliga sõnost. Kuid muudki ei jää siin yle.

Päälegi on eelmiste kujo s'in õige sobiv ja keele-tundelle kõigiti vastovõetav. Järjelikolt samotigi difton-gilisist *või, tõi, kõi, väi — pii, prii — loe* moodustuksid prolatiiveks näol no kujod *võisi, tõiisi* (syunnitab kyll homonyymi juba uuendat keelen oleva vormiga *tõiisi*, kuid võiks vahel ka tarvitusse tulla säärasen lause-lisen konstruksioonin, kun ebaselgus võimato), *koisi, väisi — piisi, priisi — loesi* ja muid.

Ei tarvitseks ka pelglik olla mainit dekl. liigi võõr-sõnade suhten, nagu *idee, miljöö, kanevaa, partii — kantselei, patarei*, ja muud.

Need juhused ja seigad aruteldi yldse käände kohta, ilma arvo kindlaks määramata.

Ent katsotago nyud esitet keelendite arv ära otsustada, mis on paratamato ja vajaduslik mingi käände loomisel kultuurkeele, kun endastmõistetavalt on oleman nii ainsuslikod ja mitmuslikod funktsioonid.

On avaldet arvamist¹⁾ *i*-lõpuliste vorme kohta, et need kuuluvad mitmusse, kuna nende kõrval leiduvad *e*-lised esinduksid ainsuse omina, milline liigitelu siin-kohal arvesse võtta on väga ololine, sellele vaatamata kui õige see vahetegemine iseendast on²⁾. Mitmuse tunnuse *i*-ga opereering jääb iseendast võimatomaks tyve ja lõpu vahel, sest lõpugi algusen leidus või on seda kohati praegogi *i*. On ju oleman muidki võimalusi, mil arvo ei määra lõpu ja tyvevaheline *i*-ollus, vaid lõpun asetsev. Ainsus sel juhtumusel muidogi *e*-line³⁾. Ainsus *käsitse*, aga mitmus *kätsitsi*.

1) Jõgever „Eesti keele häälikute ajalugu“. 2) Setälä näi teks on teisel arvamisel: prolatiiv oli ainult ainsuse jaoks. Aga temagi esitab nii *e*-lisi, kui ka *i*-lisi ja kuivõrra eksimatomalt võib midagi kindlat väita selle hämara mineviko käände kohta!?

3) Sellele toeb ka kunstliken kokkotõmblisin illatiiven uenduslik vorm: *inimesse — inimessi, õnnetusse — õnnetussi*. Ka Saaremaa murdevormi (*abuss*) võib oletada samaks nähtuseks.

Sest seisukohast muidugi jäävad esitet normid *maisi, jäisi, puisi* endastmõistetavalt mitmuselle. Aga ainsus? Selle jaoks on isegi kunstlikolt, selle sõna täisiman mõtten, raske leida midagi täiesti rahuldavat. Lihtne *i* ymbervahetus *e*-ks on kõlbmato, anden homonyymsed vormid *maise, jäise!* Maude dekl. liike ainsuslik *-tse* ehk avitaks sellest üle. Peame jääma vormide *puutse, maatse, jätse, päitse, luutse* jne. juure.

(Järgneb.)

M. Tooms.

Arvustavaid märkusi E. K. S. Õigekeelsuse sõnaraamatu uue tryki kohta.

Eesti Kirjanduse Seltsi väljaandel ja ta Keeletoimkonna toimetusel ja õigekeelsusel ilmuv „Õigekeelsuse sõnaraamat“ (mida nyud juba yle poole yksikute poognate kaupa valmis saand — terve teos jõuab valmis vist alles käesoleva aasta lõpuks või tulevase algul) on eesti keele ja nimelt selle õigekeelsuse alal äärmise tähtsusega teos: sääal antud vormid ja sõnad võetaks ametlikult maksvaks ja määratakse normiks ja sääduseks koolides ja igasuguses ametlikus keeles. Sel võib ka keeleuunduse saatuse kohta olla teatav mõju seega, kas ta ses suhtes on vanameelne või sallivam. Kuid see ta mõju oleneb teataval määral ka ta väärtusest ja kõlblikkusest eri suhteis. Vaadelgem teda seepärast natuke arvustavalt ja siis leiame, et talle tuleb mõningaid puudusi ette heita.

Kõigepäält sõnastiku tehnilises korralduses ei saa nende ridade kirjutaja kõigega rahul olla, esiteks mitte algsõna rühmasüsteemiga, mille järele kõik mingist alg-sõnast tuletet sõnad on paigutet yhte absatsi, kui nad kõik alfabeetlikult vahetumalt yksteisele ei järgne. Nii on näit. *aja*-vormilised derivaadid ja liitumused paigutet samasse *aeg*-kujuliste artiklisse, ja seetõttu samuti *laua*-vormilised pärast *laud*-vormilisi. Seepärast ongi sama sõna mõnikord veel teist korda antud oma õiges alfabeetlikus kohas, kusjuures juhatakse esimese artikli juure, kuid kõiki sõnu ometi ei anta teist korda. Seesugune rühmasüsteem, mis sõnad kisub oma õigest alfabeetlikust kohast, on raamatu praktilisele tarvitajalle ebapraktiline ja tylikas. Minu arvates oleks olnud parem, kui näit. *aja*-vormilised (seega ka kõik genetiivsed liitumused) oleks paigutet oma õigesse alfabeetlikku kohta. Yksikuid sõnatuletusi ja -liitumusi ei tarvitseks enam korrata, vaid tarbekorral niihästi tugeva- kui ka nõrga-astmelise rühna järel lisada ainult v. (või vrd.), näiteks: *aja*, v. (või vrd.) *aeg*.

Yldse tuleks tõsiselt praktilises ja mõnus olla tahtvas sõnaraamatus alfabeetlikult eraldi sattuv genetiivivorm (resp. olevik või II infinitiiv) iga kord anda eraldi otsimis-sõnana, tähendades: genetiiv sõnast. . . , olevik sõnast. . . jne.

Teine veel suurem praktiline puudus on sõnade muutmise äratähendamise viisis: siin valitseb mingisuguste lõppude süsteem: lõpud on püstjoonega eraldet ja tuleb eesotsas olevast lõppude tabelist järele vaadata. See on harilikule sõnaraamatu tarvitajale õige tylikas ja keeruline. Päälegi ei saadudki selle meetodi järele kõiki sõnu teatavate lõppude alla viia, vaid mitmete muutmise tuli anda eraldi, raisates seega tarbetumalt ruumi (näit. sõnust *ahm, ahmama*). Palju lihtsam, otstarbekohasem ja yhtlasi ratsionaalsem oleks olnud klambreis ära tähendada vähemalt genetiivivorm, igakord kui see nominatiivist erineb, näit.: *hale* [-da], *haljak* [u], nii et see raamatu tarvitajale kohe paistaks silma. Nyüd aga tarvitaja ei näe sugugi kohe, kas genetiiv on *haljaka, haljaki* või *haljaku*, vaid tal tuleb see alles tylika ja keerulise süsteemi järele eesotsas olevast tabelist otsida. Sõna muude muutevormide, yldse sõna muutmise otsustamine võiks syndida mitte lõppude järele, vaid palju lihtsamini ja mugavamini ainult nummersüsteemiga: iga sõna järel olgu number, mis juhatab raamatu esiotsas või lõpus tabelis oleva paradigmaatilise näite juure. Siis ei tarvitseks lihtsama muutmisega sõnade juures sugugi loetella nii palju muutevorme kui nyüd Õigekeelsuse sõnastikus seda tehakse (*ahm, ahmi, -i, -i e. -isse, -isid e. -e, idesse e. ahmesse; ja ahmama, ahmaku, ahmanud, ahmata, ahmatama, ahmatakse, vaid ainult: ahm [-i] ja väike sellekohane number klambri järel ylespoole; samuti ahmama [-mata] ja samuti sellekohane number.*

Tahetaks raamat muude vormide otsustamise poolest teha veel mugavamaks ja pädagoogilisemaks, siis tuleks keerulisemate sõnade järel päale genetiivi vormi või lõpu veel anda ains. partitiiv ja illatiiv, mitm. partitiiv, mõnedest koguni mitm. genet. ja yks i-mitmuseline vorm ja instruktiiv (mitte aga i-mitmuseline illatiiv, v. allpool). Muidugi teeks see raamatu vahest kymne protsendi võrra paksemaks ja kallimaks, mis aga oleks hästi yle kaalutud ta praktilise väärtuse tõusuga.

Imestada tuleb, et i-mitmusest antakse alati illatiiv *jalusse, silmisse, kysimussisse, inimesisse*, mis õigupoolest on täiesti kunstlik ja ebarahvakeelne vorm ega uuendusnagi väga soovitatav (nende ridade kirjutaja tarvitab

selle asemel d-mitmust: *jalgadesse, silmadesse, inimes-tesse, kysimustesse* (või *inimessi, kysimussi*). Palju loomulikum oleks olnud võtta i-mitmuse adessiiv või inessiiv (jalul, inimesil — jalus inimesis).

Teiseks raamatu puht-keeleline kylg. Sää! radikaal-semaid uuendusi nagu -nd, -tet, i-superatiivi muidugi yldse ei lubata, ei mainitagi, nagu eesotsas olevast tabelist näha. Ometi on ju -nd harilikus uuendamata luuletuskeeleski algusest saadik tarvitusel, ja -tet (yldse -t -pro -tud) on nii sageli esinend uuemas luules ja i-superlatiiv koguni igapäevases ajalehekeeles, et sõnaraamatki neid vorme enam ei tohiks ignoreerida; vähemalt peaks ta neid lõpp-lisas mainima, ja nende kohta vähemalt teataval määral salliva seisukoha võtma.

Otse liiale oma keelelises vanameelsuses läheb Õige-keelsuse sõnaraamat paljude us-sõnade nominatiiviste liitumuste keelmisega, sest sää! ei anta enam *ehitusmeister, kirjutuslaud, kirjutusmaterjaal, haridusminiseteerium* jne., vaid *ehitusemeister, kirjutuselaud, kirjutusematerjaal, haridusemini-steerium*. Tohoo hullu! — tõepoolest. Ärid, asutused, ministeeriumid, hakake aga aegsasti oma silte, stempleid laskma ymber teha ja uued blanketid trykkida. Maalrid, trykikojad, gravöörid saavad tööd tänu Õigekeel-suse sõnaraamatu uuele trykile. Niisuguste juba tugevasti sissejuurdund us-sõnade nominatiiviste liitumuste kõrval-damine on seda võõristavam, et teiselt poolt veidra vastu-oksusena antakse palju uuenduslikumad mis liitumused: *arenemiskäik, elustamiskatse* jne.

Ka põhimõtteliselt tähtis: Õigekeelsuse sõnastikus antakse *honorar*, ja samuti siis *seminar materjaal*, kuna nende ridade kirjutaja eelistab *honoraar, seminaar, mater-jaal*, jne., kuigi päärõhk on neil esimesel silbil. Täiesti taunitavaks pean vormid *komisjon, komissar* (pro *kom-misjon, kommissaar* (vähemalt *kommissar*.) Kas ka *timu-ka* pro *timmukas*, seda veel ei tea. Õigekirj. sõnar. ei tarvita hh: ta kirjutab *anarhia* (soovitan *anarhhia*). Kas ta kirjutab ka *psyhologia* ja *tshehid* (pro *psyhhoologia* ja *tshehhid*), ei ole veel näha, sest et need poognad alles ilmumata. Vähemalt hää, et ta kirjutab *marss, valss, bilanss* (pro ebasoovitetavad *mars, vals, bilans*).

Mis lõpuks puutub sõnade nomenklatuuri, siis tee-nib siin võõrsõnade valik teatava märkuse: on paiguti ebatasane, juhuslik ja puudulik: yhelt poolt puuduvad siin mitmed yldtuttavad ja yldtarvitetavad võõrsõnad nagu *affäär, akrostihhon, ampiir* (või *empire*), *anakreontiline*,

*antrekoot, asuur, asüyl, bastard, bisarr, dekoltee, detsimeerima, disparaatne, dysgraafia, epilepsia, eshe-
loon esoteeriline falanster* jne ¹⁾, kuid teiselt poolt on sisse
võetud väga palju kitsas eriteaduslikke oskussõnu loodus-
teaduste, füüsika, keemia, matemaatika, arvuteaduse alalt,
mida yldkeelses kirjanduses (ajalehis ja ilukirjanduses)
vaevalt kohtab, nagu *aboraalne, adiabaat, aerenhyym,
agaamlased, alaalia, algonkium, algoritm, almun-
kantaar, amfiblastiline, amitoos, amylaus, apooria* jne.
Ja kui kord niisugused sõnad, miks siis mitte ei ole võe-
tud ka niisugused kui järgmised: *abrakadabra,
akant, akordeon, akotyledoonid, akmeism, alkjon, ama-
rant, ambitsioon, aorist, attityyd, bestiaalne, bieder-
meier, braveerima, diptyhh (või diptykk), divergeerima,
eksoteeriline, eurytmia* jne. Sa na ebatasasus ja nagu juhus-
likkus ka rahvaste nimede valikus. Ja kui, kord võõr-
sõnad, siis oleksid pidand olema ka pärisnimedest tuletet
sõnad nagu *apolliline, dionyysiline, byronism, anakreok-
tiline, homeeriline* ja koguni mõned pärisnimed ise, mis
on saand nagu mingiks sõnad-ks (näit. *Stentori* hääl,
Don Juan ine.) Nahtavasti aga on Õ. Sõnaraamatu redi-
geerijail tarvitada olnud viimasel ajal väljatöötet eriteaduste
oskussõnastikud ja nad on tahtnud kõik neis leiduvad
sõnad ära kasutada.

Need puudused võõrsõnade alal paistsid nende ridade
kirjutajale just seepärast nii silma, et tal endal käsikirjas
valmis on võõrsõnade sõnastik, millega võis seda Õ. sõnas-
tiku elementi võrrelda. Muidugi on Õ. sõnaraamatul ka
häid kylgi: kiita tuleb eestikeelse elemendi rohkest võr-
reldes eelmise tiykiga ja lühikesi, aga osavasi täpseid
sõnaseletusi.

Igatahes on Õ. sõnaraamatul kyllalt puudusi. Teiselt
poolt — ja nimelt keeleuuenenduse seisukohalt — on ju
see hää ja rõõmustav: puudused, nende seas ka mõni
liialine vanameelsuski, vähendavad raamatu autoriteeti.
Eriti tuleb lootust panna sellele, et genetiivsused *kirju-
tuselaud hariduseministeerium* jne. (pro *kirjutuslaud, hari-
dusministeerium*) annavad talle hoobi.

Et niisugune sõnaraamat väga tarviline ja et sel
keele kujunemisse suur mõju, et aga Õ. sõnaraamat uuen-
duste vastu liig vähe salliv ja et sel pääleselle palju
puudusi, siis oleks kõige soovitatavam, et teine samasisu-
line teos ilmuks. Nende ridade kirjutajal on niisugune
raamat kavatsusel.

Joh. Aavik.

1) Sõnaraamatust on läbi vaadat ainult a—e.

Allatiivi -le ja -lle.

Yhen uuendet *lle*-lise allatiivi tarvitusele-võtoga on pääsnud sesse mingi anarkia. Yned tarvitavad s silbilisin ja 3-nda vältelisin vormen *lle* (kõrgelle, rahvalle) teised *-le* (kõrgele, rahvale). Siin peaks tingimata tarvitama *-lle* (kõrgelle rahvalle, eemalle jne.), sest nii on rahvamurdeinki, kus veel *-lle* kõneldakse ja mis on hääliksäädlik. Lõpp *-lle* on murdeti pysind ainult kõrvalröholise silbi järel, ent kõrvalröholised olid eesti keele trokeilise rõhusüsteemi tõtto kolmas ja viies silp, seega *kuusikolle, tänavalle*. Kuid sääl, kus rahvas veel kõneleb *kuusikolle*, kõneleb ta ka *kõrgelle, rahvalle, eemalle*, s. o *-lle* 3-nda vältelise vormi teise silbi järel, mis on täiesti hääliksääduslik, sest niisugused vormid on enne olnud 3-silbilised: *kõrge-a, rahva-a, edema-*. Seepärast tuleb uuenduslikolt *-lle* lõppu tarvitada 3-nda-vältelisin 3-silbilisin allatiiven (*rahvalle, kõrgelle, eemale* jne.)

Keerolisem on lugu *le-lle* kysimusega neljanda silbi järel, sest et see trokeilisen rõhosüsteemin on rõhota. Kas *tulemisele* või *tulemiselle*. Kuid tähelepanekolle võtten *-lle* ilolise väärtuse ja selle asjaolo, et trokeiline rõhosüsteem ei esine enam ainovalitsevana eesti keelen, tuleb ka neljanda silbi järel *lle* tunnistada lubatavaks, kogoni eelistetavaks paralleelvormiks: *tulemisele* (— — — —) ja *tulemiselle* (— — — —). Et seega *lle* teeb neljanda silbi rõholiseks ja tekitab daktylilise rytmi, selles ei ole midagi taunitavat. On ju soomegi keeles rõho-ololt selliseid kaksikkujolisi vorme kui *ajattelijaa* ja *ajattelijata*. Kui ei lubata *tulemiselle*, siis keeldago ja kistago keelest ka iga *suurenemisse* (— — — —), mis juba ametlikolt tunnustet ja *arenemattus* (— — — —), mis praego õige moodne ja soovitav.

Kokkovõetult peaks kirjetetama *-lle*, muidogi ainult lyhikese vokaali järel: 1) esimese silbi järel: *talle, mulle, sulle*; — 2) pärast teist silpi, kui genetiiv sõnast on kolmandavälteline: *rahvalle, kõrgelle, eemalle, mitmelle, astmelle, tõkkelle, tõukelle*; 3) kolmanda silbi järel: *kadedalle, õnnetolle, viisakalle, automalle, taldrikolle*; 4) pärast neljandat silpi (pääröhost lugedes) kui kolmas silp on lyhike: *tulemiselle, kirjanduselle, avalikolle, armastuselle, avatluselle*; 5) pärast viienda, kõrvalröholist silpi: *peenutsemiselle, avatlemiselle, kohendamiselle, ylestõusmiselle*. M. Tooms.

Sulepää, sulehoidja; sulepidaja jne. ?

Koguni mõnede niisuguste igapäevaste esemete nimetused ei ole eesti keeles veel kindlad, nii näit. selle omad, mille otsa sulg pistetakse. Esineb terve rida synonyme: sulepää (sulepea), sulepits, sulesaba, sulehoidja, sulepidaja, sulepide, sulevar s. Missugune oleks neist kõige kohasem? Igatahes mitte esimene (sulepää, -pea), sest -pää sobiks pigem sule otsas olevalle nupukesele. Samuti on ebakohased ka sulepits (tuletab meele sigaripitsi) ja sulesaba (labane!). Sulehoidja, sulepide ja sulepidaja, mida viimast kõige yldisemalt tarvitetakse, on moodustet võõraste keelte eeskujul (vrd. saksa Federhalter, ka inglis penholder). Eestipärasem ja yhtlasi lyhem oleks sõna sulevar s, mis tuleks võtta normaalsõnaks, sest on ju olemas pinsli vars, harjavar s j. n. e. M. Meiusi.

Kohatu.

Selle sõna asemel oleks kohasem „ebakohane“. Samuti võiks „selgusetu, tähtsusetu“ (või „selgusetu, tähtsusetu“, et oleks „võimata“ vastuoksus) asemel, igatahes kõrval olla „ebaselge, ebatähtis“. Kui mõelda, et mõni kirjutab „ebakättesaadav“, koguni „ebaseotud“ (näit. D'Annunzio „Syytumä“ tõlkes), kus väga hästi võiks jääda „kättesaamatu“, „sidumatu“, siis saame jällegi ilusa eksemplaari oma vastuokskuste kollektiooni.

Uute juursõnade loomise asjus.

Raamatus „Keeleuuenduse äärmised võimalused“ ilmund yleskutse asjus teatan, et järgmises „Keeleuuenduse“ numbris (mis ilmub mai kuus) avaldetakse aruanne ja hinnang saadet sõnust yhes täiendavate seletuste ja määrustega. Tähendetagu siingi juba, et soovitav on luua eriti neid sõnu, mille puudumist eesti keeles konstateeritakse mainit raamatus ja mis seepärast peaksid esimeses järjekorras loomiselle tulema. Joh. Aavik.

Märkus toimetuse poolt.

Trykiteknilisil ja trykikojalisil põhjusil on käesolevas väljandes sellekohaste erimärgiga varustet tähtede asemel tarvitet sh (= vene ш) ja zh (= vene ж). Samuti palutakse vabandada mõningaid muidki tehnilisi puudusi.

Joh. Aavikul teoksil ja ilmuvad lähemal ajal:

Mitmuse partitiiv ja i-mitmus

Yhes harjutusylesannetega Koolidelle ja iseõppimiseks.

Lyhike õigekeelsuse juht.

Sisaldab kõige tähtsamad ja tarvilisemad õigekeelsusreeglid ja hoiatused kõige harilikumate vigade eest.

Võõrnimede hääldamine.

17 Euroopa keele hääldamise reeglid yhes sellekohaste pärisnimedega näiteina. Ka yldiselt tarvitavad prantsus-, inglis- ja itaaliakeelsed kõnekäänud.

Võõrakeelne tuletus.

Tarviline täiendusraamat eelmiselle: esitab greeka-, ladina- ja prantsuskeelsed ees- ja järelliited ning tuletuslõpud sellekohaste näidetega, mis suuresti hõlbustab arusaamist rahvusvahelisist võõrsõnust. Ladinakeelsed tsitaatlaused ja kõnekäänud; greeka keele tähestik.

Lyhike soome keele õpetus.

Lyhike kokkuvõte soome keele iseärasustest (muuseas antakse kõik eesti keelega yhised, aga erineva tähendusega sõnad). Lõpus väike lugemik proosat ja luulet ja reisijalle tarvilised kõnelemised.

„ISTANDIKU“ kirjastusel on hiljuti ilmud kaks uutemat keeleuendusteoreetilist raamatut Joh. Aavikult:

Keeleuenduse äärmised võimalused.

Ses esitatakse keeleuenduse alal uus teooria ja abinõu. Raamat avab hoopis uusi väljavaateid, sisaldab ka palju tegelikke ettepanekuid ja uusi sõnu ning vorme, lõpuks ka yleskutse sõnade loomiselle ja selle eest rahalise tasu pakkumuse.

Hind 350 marka, paremal paberil 450 marka.

Õigekeelsuse ja keeleuenduse põhimõtted.

Tarviline ettevalmistus- ja täiendusraamat eelmiselle. Esitab need põhimõtted, mille järele keeleuendus on senni toimind, ja käsitab nende valguses senni ettepanud ja tarvitet keeleuendusi. Lõpuks on keeleuenduste nimekiri nende raskuse ja vastuvõetavuse järjekorras.

Hind 85 marka.

Kõige uuendusrikkama keelega raamat

on kahtlemata

EDGAR POE

Valit novellid II.

(Hirmu ja õuduse juttude seerias № 14.)

Inglis keelest tõlkind Joh. Aavik. See sisaldab rohkem ja tihedamini kui ykski muu senine raamat uusi sõnu ja keelendeid.

Hind 65 marka.